

بررسی عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی

مؤثر بر باروری در شهر دهقان استان اصفهان

ابراهیم رشیدی*

مقدمه:

مسئله جمعیت و رشد شتابان آن خصوصاً در کشورهای در حال توسعه و تحولات و دگرگونیهای باروری در نیم قرن اخیر موجب گردیده که محققان و پژوهشگران علوم اجتماعی و علوم انسانی محور مطالعات و بررسیهای خود را بر روی شناخت عوامل تأثیرگذار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و... بر باروری معطوف داشته و دیدگاههایی را ارائه نمایند.

بعد از انقلاب صنعتی و با پیدایش تکنولوژی که منجر به توسعه و پیشرفت جوامع توسعه یافته گردید، این کشورها توانستند در زمینههای مختلف به اختراع و نوآوری پرداخته و با تولیدات وسایل و امکانات، وضعیت جامعه را متحول نمایند. کشورهای در حال توسعه هم از این فن آوری و تولیدات بی بهره نبودند. از جمله این امکانات، مسئله بهداشت و درمان و کشف داروهای مورد نیاز به منظور پیشگیری و درمان بیماریها بوده است. با ایجاد چنین وضعیتی در کشورهای پیشرفته و وارد شدن امکانات و

داروهای مورد نیاز به کشورهای جهان سوم و در حال توسعه، میزان مرگ و میر روند کاهشی به خود گرفته و باعث رشد فزاینده جمعیت گردید که این رشد و فزونی جمعیت موجب نگرانی متخصصان، دولتمردان و سیاستگذاران و حتی توده مردم شد.

ایجاد چنین وضعیتی صاحب‌نظران مسائل جمعیتی، اقتصادی، آموزشی و اجتماعی را به خود مشغول داشته و آنها دنبال ارائه راه‌کارهای مناسب در جهت تعدیل و کنترل موالید^(۱) بوده‌اند که در دههٔ اخیر موفقیت‌هایی نیز حاصل گردیده است. ولی این پیشرفت و موفقیت با توجه به وضعیت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و... کافی نیست، زیرا اگرچه کنترل موالید در جامعه تقریباً جای خودش را باز کرده ولی تا ساکت شدن طوفان رشد جمعیت که خصوصاً در نیم قرن اخیر صورت گرفته فاصله زیادی داریم. ایران یکی از کشورهای است که میان کشورهای دیگر جهان سوم توفیق چشمگیری در روند کنترل جمعیت بدست آورده است و توانسته رشد جمعیت را از $2/2$ درصد در سال ۱۳۶۸ به $1/8$ در سال ۱۳۷۶ برساند اما باز هم کارشناسان جمعیتی تأکید دارند که ایران سومین کشور دنیا به لحاظ داشتن جمعیت جوان است، زیرا ۵۰ درصد جمعیت ایران زیر ۱۹ سال هستند و این جمعیت بزودی وارد سن باروری شده و تشکیل خانواده می‌دهند. در نتیجه پیش‌بینی می‌شود که به رغم همهٔ تلاشهای انجام شده برای کنترل جمعیت با احتساب هر خانواده یک فرزند، بزودی ۱۵ میلیون نفر به نفوس ایران اضافه شود.

بنابراین، این رشد جمعیت که منکی بر بالا بودن میزان باروری^(۲) بوده، خود از جمله موانع اصلی در جهت توسعه و پیشرفت کشور می‌باشد و منجر به کاهش سرمایه‌گذاری در جهت توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی می‌گردد. هدف از این پژوهش تجزیه و تحلیل این نکته است که عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی چه تأثیری بر روند و افزایش میزان باروری دارند و چه اقدامات اساسی باید صورت پذیرد که به صورت ریشه‌ای از میزان باروری کاسته شده و با

توجه به امکانات و میزان سرمایه‌گذاری کشور و محاسبه درآمد سرانه به حد مطلوب خود برسد.

چارچوب نظری

با توجه به بحث‌های نظری رایج و پژوهش‌هایی که صورت گرفته، می‌توان گفت که باروری یکی از اساسی‌ترین مباحث جمعیتی است که منجر به تحول و دگرگونی جمعیت هر کشور میشود و مورد توجه اندیشمندان اقتصادی، اجتماعی و خصوصاً جمعیت‌شناسان قرار گرفته است. لذا مطالعات و بررسی‌های زیادی انجام شده و تئوری‌های مهمی در این زمینه بدست آمده که مهمترین آنها عبارتند از:

الف) تئوری‌های اقتصادی^(۱) و باروری

از مهمترین عواملی که بر میزان باروری و زوند آن تأثیر مستقیم دارد، وضع اقتصادی خانواده‌ها، سرمایه‌گذاری و هزینه کردن برای فرزندان در امر آموزش استفاده از اوقات و برنامه‌ریزی زمان فراغت آنها و از طرفی عدم هزینه برای فرزندان و سودآوری آنها می‌باشد. در این ارتباط می‌توان به تئوری جریان ثروت کالدول^(۲) اشاره نمود که در مورد شیوه تولید خانوادگی و سود فرزندان ارائه مطلب شده است. همچنین می‌توان به تئوری اقتصاد خرد باروری کری بکر^(۳) که چهارچوب اساسی آن مبتنی بر عرضه و تقاضا می‌باشد، اشاره کرد.

ب) تئوری‌های اقتصادی - اجتماعی و باروری

فرض این تئوری بر این است که برای بررسی باروری و رابطه بین جمعیت و رشد اقتصادی می‌بایستی از طریق هماهنگی و برنامه‌ریزی اجتماعی و سیاسی که خود موجبات توسعه اقتصادی را فراهم می‌آورد وارد شد.

در کل این تئوری بیان می‌کند که برای مطالعه رفتار مناسب باروری، می‌بایستی از

یک چهارچوب فکری از زمان گذشته و بکارگیری مفاهیم اصلی علمی مانند جامعه شناسی، جمعیت‌شناسی و اقتصاد توأمأ استفاده گردد، لذا تئوری مناسب جهت تبیین باروری، می‌باید ترکیبی از مجموعه علوم اجتماعی باشد.

ج) تئوریهای اجتماعی - فرهنگی و باروری

یکی از تئوریهای که در این زمینه ارائه شده است تئوری منزلت اجتماعی است، در این تئوری متفکران و اندیشمندان میزان باروری هر خانواده و جامعه را مبتنی بر جایگاه و منزلت والدین و یا ساکنین آن جامعه می‌دانند. خانواده با توجه به پیشرفت و ترقی حاصل شده در جامعه و موقعیتی که به عنوان یک عضو دارا می‌باشد به فرزندآوری می‌اندیشد. حال اگر آوردن فرزند باعث حرکت صعودی خانواده می‌شود آن را ادامه می‌دهد ولی اگر فرزندآوری را مانع پیشرفت و توسعه و موقعیت اجتماعی خانواده بداند آن را به طرق مختلف کنترل می‌نماید.

د) تئوری نوگرایی

تئوری نوگرایی یکی دیگر از تئوریهای اجتماعی - فرهنگی و باروری است و گویای این است که نوسازی فیزیکی محیط و بازسازی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در جامعه‌های گوناگون می‌تواند تا اندازه‌ای میزان باروری را تغییر دهد و باعث شود روحیه آینده‌نگری و گرایی به زندگی که همراه با آسایش و شادکامی باشد در اذهان مردم جامعه جاری گردد. لذا این تئوری، این را دنبال میکند که پیشرفت و توسعه و تکنولوژی بر زندگی مردم حتی در زمینه‌های عاطفی و ارزشی تأثیر می‌گذارد و می‌تواند تغییراتی در ارتباط با کاهش میزان مولید نیز بوجود بیاورد.

روش بررسی

روشی که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته پیمایشی^(۱) می‌باشد که به منظور شناخت عوامل تأثیرگذار بر سطح باروری در میان خانواده‌های منطقه دهقانان از آن بهره گرفته شده است. در عین حال تکیه اصلی آن بر روی فاکتورهای اقتصادی،

اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی است. برای جمع‌آوری اطلاعات از تکنیک پرسشنامه استفاده شده و با توجه به ویژگیهای جامعه از روش مصاحبه نیز کمک گرفته شده است.

جامعه آماری و تعیین حجم نمونه

جامعه آماری که در این تحقیق انتخاب شده است، مربوط به زنان همسر دار واقع در سنین باروری ۴۹ - ۱۵ ساله شهر دهاقان از استان اصفهان می‌باشد.

برابر آمار پرونده‌های بهداشتی - درمانی موجود در مراکز درمانی شهر مورد بررسی، ۴۴۰۰ خانوار تحت پوشش خدمات بهداشتی - درمانی قرار داشته و دارای پرونده خانوار بوده‌اند از بین پرونده‌های موجود ۲۵۲۶ مورد مربوط به زنان ازدواج کرده در گروه سنی ۴۹ - ۱۵ ساله بوده که تفکیک و شماره‌گذاری و سپس برابر فرمول ذیل رقم ۲۵۸ به عنوان نمونه بدست آمده که برای حصول اطمینان بیشتر ۲۶۰ نفر انتخاب و مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

$$n = \frac{N t^2 s^2}{N d^2 + t^2 s^2}$$

فرمول انتخاب حجم نمونه:

$$N = \text{جامعه آماری } ۲۵۲۶$$

$$t^2 = \text{ضریب اطمینان } ۹۵\% (t = ۱/۹۶)$$

$$S^2 = \text{واریانس } ۳$$

$$d^2 = \text{دقت احتمالی مطلوب } (d = ۰/۲)$$

$$n = \frac{۲۵۲۶(۱/۹۶)^2 ۳}{۲۵۲۶(۰/۲)^2 + (۱/۹۶)^2 ۳} = \frac{۲۵۲۶(۳/۸۴)^2}{۲۵۲۶(۰/۰۴) + ۳/۸۴(۳)} = \frac{۲۹۰۹۹/۵۲}{۱۱۲/۵۶} = ۲۵۸$$

شیوه استخراج

پس از آنکه پرسشنامه‌ها بررسی و کنترل شد، تعداد ۴ پرسشنامه از ۲۶۰ پرسشنامه تکمیل شده به لحاظ نامربوط بودن پاسخهای ارائه شده با موضوع حذف

گردید و تعداد ۲۵۶ پرسشنامه باقی ماندند.

به منظور استخراج پاسخهای ارائه شده، اطلاعات کدگذاری و طبقه‌بندی شده و پس از آن به رایانه منتقل و داده‌آمائی گردید و با استفاده از نرم‌افزار SPSS و بکارگیری تکنیکهای آماری به تجزیه و تحلیل داده‌ها اقدام گردید.

فرضیه‌ها

فرضیه کلی این تحقیق عبارتست از عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی مؤثر بر باروری که به تفکیک به فرضیه‌های جزئی تقسیم شده است.

۱- هرچه سطح تحصیلات والدین بیشتر باشد، میزان باروری (تعداد فرزندان) کاهش می‌یابد.

۲- هرچه میزان درآمد خانواده بیشتر باشد، میزان باروری (تعداد فرزندان) کاهش می‌یابد.

۳- هرچه زنان در خارج از منزل بیشتر به شغلی اشتغال داشته باشند، میزان باروری (تعداد فرزندان) آنها کاهش می‌یابد.

۴- هرچه هزینه نگهداری، تربیت، آموزش و گذران اوقات فراغت فرزندان بیشتر باشد، میزان باروری (تعداد فرزندان) کاهش می‌یابد.

۵- خانواده‌هایی که با ترجیح جنسی فرزند به نفع پسر بیشتر موافق هستند، تعداد فرزندان بیشتری را بدنیا می‌آورند.

۶- هرچه نقش زن در تصمیم‌گیری امور خانواده بیشتر باشد، میزان باروری (تعداد فرزندان) کاهش می‌یابد.

۷- شناخت و استفاده از وسایل جلوگیری از بارداری باعث می‌شود میزان باروری

(تعداد فرزندان) خانواده‌ها کاهش یابد.

۸- هرچه زنان در گروه سنی بالاتر قرار گرفته باشند از وسایل کنترل از باروری، بیشتر استفاده می‌کنند.

۹- هرچه سطح تحصیلات زوجین بالاتر باشد، از تعداد فرزندان مورد نظر (ایده‌آل) آنها کاسته می‌شود.

در این تحقیق با توجه به فرضیه‌های مذکور با دو دسته متغیر مستقل و وابسته روبرو می‌باشیم که میزان باروری متغیر وابسته می‌باشد. در تحلیل آنها از شاخصهای زیر استفاده شده است:

الف) تعداد فرزندان زنده به دنیا آمده.

ب) تعداد فرزندان زنده مانده.

ج) تعداد فرزندان ایده‌آل (مورد نظر).

تفاوتهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی جزء متغیرهای مستقل این بررسی بوده که بر روی رفتار باروری تأثیر داشته و بوسیله شاخصهای زیر مورد مطالعه قرار می‌گیرند.

۱- متغیرهای اقتصادی که شامل درآمد خانواده، هزینه خانواده، هزینه فرزندان و رفاه اقتصادی خانواده است.

۲- متغیرهای اجتماعی - فرهنگی که شامل: میزان و سطح تحصیلات والدین، آگاهیهای خانواده از وسایل جلوگیری، آگاهی از مشکلات و مسائل خانواده، شاغل بودن والدین (خصوصاً قشر زنان)، نوع شغل والدین، اهمیت دادن به جنسیت فرزندان و تعداد فرزندان است.

۳- متغیرهای جمعیتی شامل: سن ازدواج، مرگ و میر کودکان، طول مدت ازدواج

مشترک، میزان موالید، رشد جمعیت، سن زنان و مردان و...

یافته‌های تحقیق

قبل از اینکه وارد مباحث تحلیلی داده‌های تحقیق شویم، ابتدا به بعضی از مشخصه‌های فردی و توصیف بعضی متغیرها می‌پردازیم.

الف) توصیف متغیرهای مستقل

۱- ترکیب سنی زنان مورد بررسی و همسران آنها

جامعه نمونه مورد بررسی بین گروه‌های سنی ۴۹- ۱۵ ساله قرار دارند و بر اساس موضوع تحقیق انتخاب شده‌اند که پس از بررسی حداقل سن زنان ۱۸ سال، حداکثر سن آنها ۴۹ سال و میانگین سنی آنها نیز ۲۶/۵ سال بوده است. حداقل سن برای همسران (مردان) ۱۹ سال و حداکثر آن ۷۲ سال و میانگین سنی آنها نیز برابر با ۴۴/۱ سال بوده است.

جدول شماره ۱- جمعیت نمونه به تفکیک گروههای سنی و جنس

مردان		زنان		گروههای سنی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۰/۸	۲	۶/۶	۱۷	۱۵-۱۹
۱۹/۹	۵۱	۲۰/۷	۵۳	۲۰-۳۰
۲۳/۰	۵۹	۲۴/۸	۸۹	۳۱-۴۰
۱۹/۵	۵۰	۳۷/۹	۹۷	۴۱-۵۰
۳۵/۹	۹۲	-	-	۵۱+
۱۰۰	۲۵۶	۱۰۰	۲۵۶	جمع

میانگین سنی مردان $\bar{X}=۴۴/۱$

میانگین سنی زنان $\bar{X}=۳۶/۵$

۲- سن ازدواج

حداقل سن اولین ازدواج در جمعیت نمونه زنان ۱۳ سال و حداکثر ۳۳ سال بود است. میانگین سن ازدواج برای زنان ۱۷/۵ سال بدست آمده است.

حداقل سن ازدواج در بین مردان ۱۸ سال و حداکثر ۳۷ سال بدست آمده و میانگین

سن اولین ازدواج بین مردان حدود ۲۵ سال می باشد.

جدول شماره ۲- سن اولین ازدواج زنان و مردان جامعه نمونه مورد بررسی

مردان		زنان		گروههای سنی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۰	۰	۱۸/۷	۴۸	کمتر از ۱۵ سال
۷/۱	۱۸	۶۰/۱	۱۵۴	۱۵-۱۹
۳۵/۸	۹۲	۱۶/۱	۴۱	۲۰-۲۴
۴۴/۲	۱۱۳	۳/۵	۹	۲۵-۲۹
۱۳/۰	۳۳	۱/۶	۴	۳۰ سال به بالا
۱۰۰	۲۵۶	۱۰۰	۲۵۶	جمع

۳- تعداد فرزندان زنده بدنیا آمده

یکی از مهمترین وقایع جمعیتی، میزان مولید می‌باشد و از اولین عوامل حرکات یک جمعیت به حساب می‌آید. در این بررسی یکی از مهمترین متغیرهای مستقل «تعداد فرزندان زنده بدنیا آمده» می‌باشد که براساس آن میزان باروری محاسبه و در تحقیق بکار برده شده است.

برابر آمارهای بدست آمده تعداد کل فرزندان زنده بدنیا آمده ۱۲۴۸ نفر بوده که به تفکیک سهم پسران ۶۴۶ نفر و سهم دختران ۶۰۲ نفر می‌باشد که ترجیح جنسی به نفع فرزند پسر را نشان می‌دهد. از عواملی که در بوجود آمدن این وضعیت نقش داشته فرهنگ غالب بر جامعه در خصوص ترجیح فرزند پسر با توجه به موقعیت شغلی خانواده‌هاست که مبتنی بر کار کشاورزی و دامداری می‌باشد.

جدول شماره ۳- توزیع زنان نمونه برحسب تعداد فرزندان زنده بدنیا آمده به تفکیک جنس فرزندان

زنان صاحب فرزندان پسر		زنان صاحب فرزندان دختر		تعداد فرزندان	
تعداد کل فرزند	درصد	تعداد	تعداد کل فرزند	درصد	تعداد
۰	۱۴/۱	۳۶	۰	۱۲/۵	۳۲
۵۳	۲۰/۷	۵۳	۵۷	۲۲/۳	۵۷
۱۱۲	۲۱/۹	۵۶	۱۲۸	۲۵/۰	۶۴
۸۴	۱۰/۹	۲۸	۱۰۵	۱۳/۷	۳۵
۱۸۴	۱۸/۰	۴۶	۱۴۸	۱۴/۵	۳۷
۸۵	۶/۶	۱۷	۱۱۰	۸/۶	۲۲
۷۲	۴/۷	۱۲	۵۴	۳/۵	۹
۵۶	۳/۱	۸	-	-	-
۶۴۶	۱۰۰	۲۵۶	۶۰۲	۱۰۰	۲۵۶

میانگین فرزندان پسر $\bar{X}=2/52$

میانگین فرزندان دختر $\bar{X}=2/35$

۴- اشتغال زنان^(۱)

یکی از مهمترین شاخصهائی که در ارتباط با توسعه و پیشرفت جوامع مدنظر قرار می‌گیرد و براساس اطلاعات آن وضعیت اقتصادی - اجتماعی نیز سنجیده می‌شود اشتغال می‌باشد. سهم اشتغال زنان در یک جامعه، میزان مشارکت و نقش فعال و مؤثر زنان در اداره امور اجتماع را نشان می‌دهد و این وضعیت درجه توسعه‌ی یافتگی یک کشور را بیان می‌دارد.

برابر آمارهای بدست آمده در مورد وضعیت اشتغال زنان، حدود ۹۰ درصد اظهار نموده که شاغل نیستند و تنها ۱۰ درصد شاغل‌اند که در بخش‌های مختلف خدماتی، اداری، صنعتی و تولیدی مشغول کار می‌باشند. البته آمارهای مربوط به فعالیت زنان خانه‌دار و یا آنهایی که در مزرعه به کار کشاورزی پرداخته و یا در امر دامداری فعالیت می‌نمایند محسوب نشده است.

جدول شماره ۴ - وضعیت اشتغال زنان جامعه مورد بررسی و شهرستان

شهرضا

شهرستان شهرضا	جمعیت نمونه		
	درصد	تعداد	
(درصد)			
۱۳/۰۴	۱۰/۹	۲۸	شاغل
۸۶/۹۶	۸۹/۱	۲۲۸	غیرشاغل
۱۰۰	۱۰۰	۲۵۶	جمع

۵- وضعیت تحصیلات

یکی از متغیرهائی که به نظر رسیده در میزان باروری تأثیر می‌گذارد، سطح تحصیلات زنان و همسران آنها بوده که مورد بررسی قرار گرفته است.

برابر ارقام بدست آمده از جامعه نمونه ۵۸ درصد از زنان و ۷۳ درصد از مردان باسواد بوده‌اند و از کل ۱۸۷ نفر مرد باسواد حدود ۲۲ درصد دارای تحصیلات ابتدائی و خواندن و نوشتن، حدود ۲۵ درصد در سطح راهنمایی، حدود ۳۱ درصد دارای دیپلم و حدود ۱۲ درصد فوق‌دیپلم و بالاتر می‌باشند.

برابر سرشماری سال ۱۳۷۵ وضعیت شهر دهاقان بدین قرار بوده که از تعداد ۱۵۱۷۲ نفر جمعیت ۶ ساله و بیشتر این شهر ۸۰/۸۷ درصد باسواد بوده‌اند و این میزان بین مردان ۸۶/۵۵ درصد و در بین زنان ۷۴/۸۹ درصد بوده است.

همچنین از کل ۱۴۸ نفر زن باسواد حدود ۲۸ درصد آنها دارای تحصیلات ابتدائی و نهضت سوادآموزی، حدود ۳۱ درصد دارای تحصیلات راهنمایی، ۲۵ درصد دارای تحصیلات دیپلم و حدود ۵ درصد هم دارای تحصیلات فوق‌دیپلم می‌باشند.

با مقایسه ارقام بدست آمده از میزان تحصیلات زنان مورد بررسی و مردان آنها (همسران زنان نمونه) و میزانی که از طریق سرشماری سال ۱۳۷۵ بدست آمده تفاوت چشمگیری ملاحظه می‌شود و تقریباً بیش از ۱۰ درصد میزان باسوادی در جمعیت مورد بررسی کاهش نشان می‌دهد که به نظر می‌رسد علت این کاهش مربوط است به زنان مورد بررسی و همسران آنها، که در گروه سنی بالائی قرار داشته و نسبت بی‌سوادی در گروه‌های سنی بالاتر به وضوح بیشتر می‌باشد.

جدول شماره ۵- وضعیت سواد و میزان تحصیلات زنان نمونه و همسران آنها

مردان		زنان		سطح تحصیلات
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۷	۶۹	۴۲/۲	۱۰۸	بی‌سواد
۱۶/۴	۴۲	۲۲/۰۳	۵۷	ابتدائی و نهضت
۲۵/۴	۶۵	۱۷/۹	۴۶	راهنمایی
۲۲/۲	۵۷	۱۴/۴	۳۷	دیپلم
۷/۴	۱۹	۳/۱	۸	فوق‌دیپلم
۱/۶	۴	-	-	لیسانس و بالاتر
۱۰۰	۲۵۶	۱۰۰	۲۵۶	جمع

ب) تجزیه و تحلیل دو متغیره^(۱)

در این قسمت، تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، به منظور آزمون فرضیه‌های تحقیق، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

روش بررسی بدین صورت بوده که با استفاده از جداول توافقی^(۲)، آزمون χ^2 و ضرایب همبستگی به بررسی رابطه دو متغیره و معنادار بودن آنها پرداخته شده است. برابر ارقام بدست آمده و نتایج حاصله مشخص شده است که تمام فرضیه‌های تحقیق که پیش‌بینی شده مورد تأیید و تنها دو فرضیه الف) درآمد و باروری و ب) نقش زنان در تصمیم‌گیری و تأثیر آن بر باروری رد شده و اثبات نگردیده است. در ادامه به لحاظ گستردگی موضوع و فراوانی جداول مربوط به تحلیل دو متغیره نتایج کلی بدست آمده در جدول ذیل ارائه می‌گردد.

جدول شماره ۶- نتایج کلی بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته

ضرایب همبستگی	آزمون χ^2			نتایج آزمون‌ها و ضرایب همبستگی رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته
	χ^2	Df	Sig	
-۰/۶۰۱۱	۹۹/۱۳	۴	۰/۰۰۰۰	تحصیلات زنان و باروری
-۰/۷۳۳۷	۱۴۹/۳۴	۴	۰/۰۰۰۰	تحصیلات مردان و باروری
-۰/۱۱۸۲	۶/۳۶	۴	۰/۱۷۳۸	درآمد خانواده و باروری
-۰/۲۷۵۲	۲۷/۸۶	۲	۰/۰۰۰۰	اشتغال زنان و باروری
-۰/۳۲۲۵	۵۳/۳۱	۴	۰/۰۰۰۰	هزینه‌های خاص فرزندان و باروری
-۰/۶۵۴۲	۱۱۰/۳	۴	۰/۰۰۰۰	ترجیح جنسی خانواده به نفع پسر و باروری
-۰/۱۰۹۸	۵/۳۷	۴	۰/۲۵۱۳	نقش زنان در تصمیم‌گیری و باروری
-۰/۷۶۴۲	۷۹/۴۳	۲	۰/۰۰۰۰	آگاهی زنان از وسایل جلوگیری و باروری
-۰/۵۴۲۱	۱۱۸/۵۳	۲	۰/۰۰۰۰	استفاه زنان از وسایل جلوگیری و باروری
۰/۴۲۳۶	۷۶/۱۴	۴	۰/۰۰۰۰	سن زنان و استفاده از وسایل جلوگیری
-۰/۷۳۶۴	۵۱/۵۲	۴	۰/۰۰۰۰	تحصیلات زوجین و تعداد فرزندان ایده آل

تجزیه و تحلیل چند متغیره

برای تجزیه و تحلیل چند متغیره از روش «رگرسیون چند متغیره»^(۱) استفاده شده است تا تأثیر جمعی و فردی دو یا چند متغیر مستقل بر روی متغیر وابسته مشخص گردد.

در این روش از تکنیک گام به گام (Stepwise method) استفاده شده است. به این صورت که ابتدا کل متغیرهای مورد نظر را وارد نموده و سپس براساس تکنیک مذکور هر متغیری را که بالاترین ضریب همبستگی را با متغیر وابسته دارد در مرحله اول وارد معادله می‌گردد. در این بررسی و در اولین مرحله متغیر مستقل سن شوهر در زمان تحقیق ($X_{۱۷}$) وارد معادله شده و سپس برای تمامی متغیرهای باقیمانده دیگر همبستگی جزئی محاسبه شده است، آن متغیری که بالاترین ضریب همبستگی جزئی را دارا می‌باشد در مرحله دوم وارد معادله شده است.

برای هر کدام از متغیرهایی که به نوبت وارد معادله شده تحلیل واریانس انجام گرفته و آزمون F پیاده شده است. آنگاه معنی‌دار بودن یا معنی‌دار نبودن آن مشخص شده است، و از طرفی، ضرایب همبستگی و ضرایب تعیین آنها نیز روشن شده است. پس از آنکه کلیه متغیرهای مستقلی که توانسته‌اند تأثیری بر ضرایب داشته باشند وارد معادله شدند مابقی متغیرهای مستقل (که تأثیری بر متغیر وابسته نداشته و وارد معادله نشده‌اند به صورت جداگانه لیست گردیدند. در ادامه جداول مربوط به متغیرهای مستقل وارد شده به معادله و متغیرهای مستقل وارد نشده به معادله ارائه می‌گردد.

جدول شماره ۷ - متغیرهای مستقلی که وارد معادله شده همراه با مقدار تأثیر و معنی‌دار بودن T

متغیرها		B	SE.B	Beta	T	SigT
سن شوهر در زمان تحقیق	X17	۰/۱۲۴۱۸	۰/۰۰۹۳۷	۰/۵۰۰۴۵	۱۳/۲۵۰	۰/۰۰۰۰
وضعیت سواد زن	X1	-۱/۰۶۵۳۷	۰/۲۲۸۲۶	-۰/۱۷۹۲۳	-۴/۶۶۷	۰/۰۰۰۰
کمک فرزندی به درآمد خانواده	X30	۰/۰۵۹۹۳	۰/۰۱۳۵۵	-۰/۱۸۳۹۷	-۴/۴۲۲	۰/۰۰۰۰
سطح تحصیلات زن	X2	-۱/۲۷۱۹۲	۰/۲۰۶۷۴	-۰/۲۰۷۳۹	-۶/۱۵۲	۰/۰۰۰۰
اشتغال فرزندان	X29	۱/۶۷۱۲۶	۰/۲۵۴۶۲	-۰/۲۸۳۴۱	۶/۵۶۴	۰/۰۰۰۰
استفاده از وسایل جلوگیری	X36	۰/۵۳۴۹۵	۰/۱۹۹۵۲	-۰/۰۸۵۳۰	۲/۶۸۱	۰/۰۰۷۸
مراجعه به مراکز تنظیم خانواده	X38	-۱/۳۳۵۳۵	۰/۲۵۲۷۹	-۰/۱۹۹۹۶	-۵/۲۸۲	۰/۰۰۰۰
Constant	--	۰/۷۰۱۷۰	۰/۴۸۰۴۳۹	-	۱/۴۶۱	۰/۱۴۵۴

با توجه به آزمون معنی‌دار T متوجه می‌شویم که متغیرهایی مانند X_{17} و X_1 و X_{30} و X_2 و X_{29} و X_{38} در سطح ۹۹٪ با متغیر وابسته ارتباط دارند و متغیر X_{36} نیز در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار است. با توجه جدول فوق معادله رگرسیون چنین نوشته می‌شود:

$$(-۰/۲۰۷۴) + (۰/۲۸۳۴)X_{29} + (۰/۵۰۰۵)X_{17} + ۰/۷۰۱۷ = \text{تعداد فرزندان زنده به دنیا آمده}$$

$$X_2 + (-۰/۱۹۹۹)X_{38} + (-۰/۱۸۳۹)X_{30} + (-۰/۱۷۹۳)X_1 + (۰/۰۸۵۳)X_{36}$$

معادله فوق دلالت بر این دارد که به ازاء یک واحد افزایش در X_{17} (سن شوهر) مقدار $۰/۵۰۰۵$ ... به ازاء یک واحد افزایش در X_{36} (استفاده از وسایل جلوگیری) مقدار $۰/۰۸۵۳$ تعداد فرزندان زنده به دنیا آمده تغییر می‌یابد.

جدول شماره ۸- تحلیل واریانس متغیرهای مؤثر بر تعداد فرزندان زنده دنیا آمده (باروری)

منبع تغییرات	درجه آزادی مجدورات	حاصل جمع S.S	میانگین مجدورات M.S	F	معنی داری F Sig F
رگرسیون	۷	۱۸۵۲/۶۳۹	۲۶۴/۶۶۲	۱۸۵/۷۴۹	۰/۰۰۰۰
باقیمانده	۲۴۸	۳۵۳/۳۹۰	۱/۴۲۵		

با توجه به F محاسبه شده که رقم ۱۸۵/۷۴۹ را نشان می دهد مشخص گردیده که آن در سطح ۹۹/۹ درصد معنی دار می باشد.

جدول شماره ۹- مقادیر R^2 , R^2 , R^2 تصحیح شده و اشتباه استاندارد متغیرهای مورد بررسی

اشتباه استاندارد S.E	R^2 تصحیح شده	R^2	R
۱/۱۹۳۶۷	۰/۸۳۵۳۰	۰/۸۳۹۸۲	۰/۹۱۶۴۲

لازم به ذکر است که با ورود اولین متغیر مستقل R (ضریب همبستگی با متغیر وابسته) ۰/۸۲۹۵۳ شده است. آنگاه پس از وارد نمودن بقیه متغیرهای مستقل (بعد از وارد شدن هفتمین متغیر مستقل)، مقدار فوق به میزان ۰/۹۱۶۴۲ رسیده است. با مقایسه این دو رقم ملاحظه می شود که بقیه متغیرها نیز در افزایش مقدار R تأثیر داشته اند؛ هرچند که این تأثیر کم است (احتمالاً بدلیل همبستگی درونی بین متغیرهای مستقل داخل معادله).

لذا نتیجه می گیریم که ۸۲/۹ درصد از واریانس متغیر وابسته (R^2) به وسیله متغیرهای مستقل وارد شده در معادله تعیین می شود و ۱۷/۱ درصد بقیه (K^2) را متغیرهای دیگر توضیح می دهند که یا به لحاظ معنی دار نبودن آنها وارد معادله نشده و یا اصلاً در این کار در نظر گرفته نشده اند (C). به موارد شده در معادله تعیین می شود و ۱۶/۲ درصد بقیه را متغیرهای دیگر توضیح می دهند که به لحاظ معنی دار نبودن آنها وارد معادله نشده اند.

در قسمت بعدی به متغیرهائی اشاره می شود که وارد معادله نشده اند که عبارتند

از: درآمد خانوار، هزینه خانوار، سن ازدواج زن، سن ازدواج مرد، سن فعلی زن، طول مدت ازدواج، تحصیلات مرد، شغل مرد و آشنائی زنان با وسایل جلوگیری. وارد نشدن این متغیرها به معادله صرفاً به لحاظ کم‌اهمیت بودن آنها نیست، بلکه شاید به دلیل وجود همبستگی بین این متغیرها با دیگر متغیرهائی است که وارد معادله شده‌اند.

جدول شماره ۱۰ - متغیرهای مستقل انتخاب شده که وارد معادله رگرسیون نشده‌اند.

متغیرها	Beta	T	SigT
درآمد خانوار	X8 -۰/۰۱۷۶	-۰/۶۴۸	۰/۵۱۷۷
هزینه خانوار	X9 -۰/۰۱۵۴	-۰/۵۸۹	۰/۵۵۶۶
سن ازدواج زن	X14 -۰/۰۲۸۳	-۰/۸۷۱	۰/۳۸۴۷
سن ازدواج مرد	X15 -۰/۰۵۳۵	-۱/۶۹۱	۰/۰۹۲۱
سن فعلی زن	X16 ۰/۰۱۴۲	-۰/۲۰۲	۰/۸۳۹۹
طول مدت ازدواج	X18 ۰/۰۶۱۷	۱/۴۹۵	۰/۱۳۶۲
تحصیلات مرد	X2 ۰/۰۳۶۴	۰/۹۸۵	۰/۳۲۰۸
شغل مرد	X7 ۰/۰۱۲۳	۰/۴۴۹	۰/۶۵۳۵
آشنائی با وسایل جلوگیری	X34 ۰/۰۴۵۳	۰/۰۱۶	۰/۹۸۷۴

نتیجه‌گیری

یکی از مهمترین مباحث جمعیتی که نقش عمده‌ای در تغییر و دگرگونی کسی و حتی کیفی جمعیت هرکشور ایفا می‌نماید، باروری می‌باشد که البته این مؤلفه با توجه به موقعیت‌های موجود جغرافیائی، فرهنگی و دیدگاه‌های سنتی و جدید انگیزه‌ها و تفاوت‌های زیادی را ایجاد نموده که نتایج یکسانی را بروز نمی‌دهد. لذا با توجه به تحقیقات بعمل آمده در زمینه باروری، در قسمت‌های مختلف جهان، میزان باروری تفاوت چشمگیری را نشان می‌دهد. در این بررسی به علل و عوامل مؤثر و تأثیرگذار بر باروری پرداخته و از طریق آمار و ارقام بدست آمده مشخص شده که: اگرچه کاهش یا

افزایش باروری در مناطق مختلف تفاوت داشته ولی اکثر این تحولات، دگرگونیها و تفاوتها مربوط است به همان عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و جمعیتی که مورد نظر برای بررسی بوده و فقط میزان تأثیر هر کدام باعث ایجاد این تفاوتها شده است. به عنوان مثال عوامل فرهنگی که پیروی از سنت‌های گذشته در جامعه یکی از مهمترین آنهاست بصورت کم یا زیاد در بین همه جوامع وجود دارد منتهی به صورتهای مختلف که بعضاً در مقایسه دو منطقه مشخص شده که حالت تقابل دارند و عواملی در منطقه‌ای باعث افزایش میزان باروری و در منطقه‌ای دیگر باعث کاهش باروری شده است. همینطور است عوامل دیگر که عبارتند از: درآمد خانواده، سطح تحصیلات، اشتغال زنان، شهرنشینی، قومیت و مذهب، سن ازدواج، طول مدت ازدواج، فاصله‌گذاری میان مولید و... که تأثیری خاص و بعضاً بصورت عام در میزان باروری می‌گذارند.

در این بررسی مشخص شده که درآمد خانواده در منطقه مورد بررسی نتوانسته آنچنان تأثیری بر کاهش یا افزایش باروری بگذارد. اگرچه بی‌تأثیر نیست ولی حالت‌های مختلف ارائه شده است به این طریق که خانواده‌هایی بوده که از درآمد کافی و یا درآمد بالائی برخوردار بوده و افزایش مولید هم داشتند، و یا برعکس خانواده‌هایی هم بوده که درآمد کافی نداشته و مشکلاتی هم برای تهیه مایحتاج داشتند ولی کاهش مولید را نشان داده‌اند. همینطور نقش زنان در تصمیم‌گیری که بیشتر جنبه فرهنگی داشته و تفاوت ارزشهای حاکم بر جامعه را نشان می‌دهد، نتایج متفاوتی را ارائه نموده است. اما عواملی از جمله میزان تحصیلات، نوع اشتغال و اشتغال زنان، آگاهی از امکانات و وسایل کنترل جمعیت، آینده‌نگری خانواده، سن ازدواج، طول مدت ازدواج و... توانسته‌اند و مشخص شده که تأثیر مستقیم و بسزائی در امر باروری برجای می‌گذارند. بدین صورت که هرچه تحصیلات والدین خانواده افزایش داشته از میزان باروری و تعداد فرزندان کاسته شده است و یا هرچه زنان آگاهی بیشتری از وسایل و امکانات موجود مربوط به کنترل باروری داشتند و یا اهمیت به آینده خانواده و فرزندان مدنظر را قرار داده‌اند از میزان باروری آنها کاسته شده است و همینطور اشتغال زنان و

بالا بودن سن ازدواج هم از دیگر متغیرهایی هستند که در کاهش باروری نقش اساسی را دارند.

پیشنهادهای

* سطح تحصیلات و آگاهی زوجین و مردم جامعه، می‌تواند منجر به تحول و دگرگونی در جهت نیل به اهداف توسعه و پیشرفت داشته باشد و یکی از تحولات، تدبیر و برنامه‌ریزی جهت رسیدن به تعداد فرزندان مناسب می‌باشد که هرچه سطح تحصیلات خصوصاً در زنان بالاتر باشد بهتر می‌توانند در چگونگی فرزندآوری و تعداد آنها کنترل داشته باشند.

از طرفی داشتن تحصیلات بالا خود منجر به حضور و مشارکت بیشتر زنان در مسائل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه شده و بسیاری از فرصت‌های فرزندآوری و تربیت آنها را به صورت دلخواه با انجام دیگر فعالیت‌های روزمره تعویض و جایگزین نماید. لذا می‌بایستی مسئولین و برنامه‌ریزان کشور جهت توسعه پایدار و پیشرفت جامعه، امکانات آموزشی اتباع خود را فراهم نموده تا باعث رشد و تعالی آنها در جامعه شده و راه پیشرفت و توسعه هموار گردد.

* بین فعالیت زنان در خارج از منزل و کاهش باروری رابطه‌ای وجود دارد به این طریق که زنانی که در خارج از منزل دارای شغلی بوده و ساعاتی از فرصت خود را در محل کار سپری می‌نمایند فرزندان کمتری را بدنیا می‌آورند که این مسئله هم ارتباط نزدیکی با سطح سواد زنان در جامعه دارد که ابتدا باید موانع تحصیلات زنان خصوصاً در سطح تحصیلات عالی برداشته شده و با افزایش علم و آگاهی هرچه بیشتر این قشر، زمینه‌های مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی آنها فراهم آید.

* ترکیب و ترجیح جنسی به نفع فرزند پسر خود یکی از مهمترین مواردی است که تأثیر زیادی در میزان باروری و به دنیا آوردن فرزندان داشته به طریقی که در جوامع سنتی خصوصاً که اقتصاد آنها مبتنی بر کار کشاورزی بوده و نیاز به نیروی انسانی

فعال دارند، دنبال این هستند که بتوانند با داشتن فرزندان پسر، این مشکل را تا اندازه‌ای مرتفع نمایند و یا اینکه نگران آینده و زمان سالخوردگی خود هستند که ترجیح می‌دهند فرزندانی خصوصاً پسر داشته تا در زمان پیری آنها را یاری نمایند. عبور و حرکت از این وضعیت که از ارزشهای حاکم بر جوامع روستائی و سنتی می‌باشد، نیاز به تأمین آینده و سرمایه‌گذاری مناسب و تشویق و ترغیب افراد جهت شرکت و عضویت در سازمانهای بیمه و در کل تأمین اجتماعی قوی به منظور انجام فعالیت مستمر به افراد جامعه را دارد. و از طرفی با تهیه امکانات و حضور فعال اجتماعی زن و مرد و رفع تبعیض و نابرابری جنسی می‌توان این طرز تفکر مربوط به ترجیح جنسی را برطرف حداقل کم‌رنگ کرد.

• اطلاع و آگاهی از سیاست‌های برنامه تنظیم خانواده در جوامع از مهمترین مواردی است که خانواده‌ها می‌توانند میزان باروری و تعداد فرزندان مطلوب خود را مدنظر داشته و برنامه‌ریزی نمایند. در بررسی صورت گرفته مشخص شده که عدم آگاهی و اطلاع زنان از اهداف برنامه‌های تنظیم خانواده و نداشتن شناخت از امکانات و وسایل و چگونگی استفاده از آنها از دلایل اصلی افزایش میزان مولید می‌باشد که نیاز به برنامه‌ریزی و تشکیل کلاسهای آموزشی در رابطه با توضیح اهداف برنامه تنظیم خانواده و فوائد آن از جمله حفظ سلامتی مادر و کودک، جلوگیری از مرگ و میر مادر و کودک و طرق استفاده از امکانات و وسایل را داشته، و این آموزش و انتقال اطلاعات به راحتی از طریق مراکز بهداشتی، درمانی و یا خانه‌های بهداشت در سطح روستاها عملی می‌شود که البته حرکت‌هایی صورت گرفته که هم نیاز به استمرار دارند و هم گسترش و تهیه امکانات از طریق سرمایه‌گذاری بیشتر.

• شناخت راه‌های اساسی به منظور رسوخ در ارزشها و سنتهای حاکم بر بعضی از جوامع در ارتباط با دیدگاههای متفاوت نسبت به داشتن فرزندان زیاد، نوع جنسیت، وضعیت سواد، تبعیض بین دو جنس و تفاوت در امر مشارکت و حق و حقوق زنان از مهمترین مسائلی است که در میزان و تعداد باروری و مولید نقش بسزائی دارد و

می‌توان با برنامه‌ریزی صحیح و ایجاد تعادل در امکانات و رفع نابرابریهای اجتماعی بین شهر و روستا، موانع موجود را تا اندازه‌ای مرتفع نموده و در راه توسعه و پیشرفت جامعه و رسیدن به جمعیت مطلوب و ایده‌آل با توجه به وضعیت جامعه تلاش نمود.

منابع:

- ۱- تقوی، نعمت‌اله، ۱۳۷۷، جمعیت و تنظیم خانواده، تبریز، انتشارات روان پویا.
- ۲- رشیدی، ابراهیم، ۱۳۷۷، گزیده‌ای از وضعیت جمعیتی استان اصفهان، گزارش تحقیقی دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
- ۳- زنجانی، حبیب‌اله، ۱۳۷۶، تحلیل جمعیت شناختی، تهران، انتشارات سمت.
- ۴- میرزائی، محمد، ۱۳۷۳، ملاحظات جمعیتی مرتبط با توسعه در ایران، فصلنامه جمعیت شماره ۱۰، تهران، سازمان ثبت احوال.
- ۵- میرزائی، محمد، ۱۳۷۸، نوسانات تحدید موالید در ایران، فصلنامه جمعیت، شماره ۲۹، تهران، سازمان ثبت احوال.
- ۶- مرکز آمار ایران، ۱۳۷۶، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان اصفهان، شهرستان شهرضا.

7- Caldwell, J.C. و 1976, Toward a restatment of demographic transition theory و Population and development review. 2 و 321-360